

כן סיימו בנדה כו: 'פירש רשב"ג... ויראה לכאן ולכאן – טפח'. ופירש הרא"ש שנקטו 'כדי שיאחזונו... כדי לפרש הטעם למה נתנו בו שיעור טפח, כדי שייראה השופר מתוך ידו ולא יאמרו לתוך ידו הוא תוקע (וכ"כ כאן בקיצור בתורא"ש וברשב"א בנדה שם).

וכתבו אחרונים (תקפו, ע"ש בבאור הלכה) שמבואר מדברי הרא"ש ששיעור זה מדרבנן ואינו כשאר שיעורים שהם הלכה למשה מסיני, אבל יש ראשונים שסוברים ששיעור זה מהתורה (תוס' סוכה ז: וכ"מ מרש"י כאן). ומכל מקום לדברי הכל צריך שיעור מהתורה כדי שיהא אפשר לתקוע בו, ולכן שופר של עיר הנדחת פסול מהתורה משום 'כתותי מכתת שיעוריה' (באור הלכה שם).

צ"ע אם מדאורייתא לא נאמר בזה שיעור של גודל מסוים, מהי תיתי ש'כדי תקיעה' הוא שיעור בגודל השופר עד שנאמר בזה 'כתותי מכתת שיעורא', ולכאורה אין זה אלא אפשרות מציאותית.

ולולא דברי הבאה"ל נראה שהרא"ש כתב זאת כטעם להלכה ולעולם מדאורייתא. ומצינו כעין זה שנתנו טעם לשיעור אעפ"י שהוא מהלכה, כגון לענין רביעית דם של מת שמטמא מפני שרביעית היא תחילת דמו של קטן, וכן כזית בשר מן המת (ע' תוספתא כלים א ופיה"מ להרמב"ם אהלות ב,ב; רמב"ם הל' טומאת מת ב,ב, ועוד), וכן בשיעור לולב אמרו (בסוכה לב): 'כדי לנענע בו' (ואמנם בערול"ג חידש שגם שיעור זה מדרבנן, אבל לכאורה אין נראה כן מסתימת שאר הפוסקים). ואולם למסקנא אמרו 'כדי לנענע...!'. וכן מצינו טעם לשיעור 'לבוד' עד ג' פחים, שבג"ט הגדי מודקף בבת ראש – ע' עירובין טז ובריטב"א. וכן משמע ברשב"א שכתב 'נקטיה בהאי לשנא כדי לפרש אגב אורחיה טעמא דמילתא'. והלא בנתינת הטעם משמיענו שאין זה שיעור כשאר שיעורים אלא מדרבנן, ואין זה רק נתינת טעם אגב אורחיה – אלא משמע שגם לפי האמת הוא שוה לשאר שיעורים.

וכ"כ בספר טל תורה כאן.

ולפי"ז מובן שגם אדם גדול שאחיות ידו יותר מטפח די לו בשופר טפח, כמש"כ הר"ן והטור (ע' באה"ל שם). ואולם דעת הריטב"א (כאן ובר"ה) שאדם גדול צריך יותר כדי שייראה. וצ"ע לפי דבריו האם מדאורייתא הוא שכך נאמר שיעורו, בכדי שיראה בפועל, או שמא מדרבנן.

ע"ע במובא בנדה כו.

דף כח

'בשופר של שלמים לא יתקע ואם תקע לא יצא' משום מצוה הבאה בעבירה. כן מבואר בראשונים. ומבואר כאן שאיסור הנאה משלמים – מדאורייתא (חדושים ובאורים).

ומרש"י במנחות (ד) משמע לכאורה שהוא איסור דרבנן. ואולי לדבריו מתפרש 'לא יצא' – מדרבנן [ובשפת אמת (מעילה יב). חידש שיש מעילה דרבנן בקדשים קלים קודם זריקה, ואולם אין משמע כן בתוס' שם], או לא יצא המצוה כתיקונה. אך בדברי כמה ראשונים מבואר שהוא איסור תורה, אם משום 'בל יחל דברו' או מטעם אחר – ע"ע רש"י פסחים כו: תוס' מעילה יב: סד"ה חלב; נדרים י; נוזר כד: כריתות כג: שיטה מקובצת מנחות ד; כס"מ מעילה ב, יא בשם הרא"ש; שער המלך חמץ ג, יא; משיב דבר ח"ב סו; קרן אורה מעילה יב: שבט הלוי ח"ג יג וח"ז פט וח"ח קלה, ב.

'אלא אמר רבא... הדר אמר...' ע' במובא בעירובין קד.

'בשופר של ע"ז לא יתקע ואם תקע יצא, בשופר של עיר הנדחת לא יתקע ואם תקע לא יצא, מאי טעמא עיר הנדחת כתותי מיכתת שיעוריה' אבל בשופר של עבודה זרה אינו עומד ליכתת – כי מדובר בע"ז של נכרי שיש לה ביטול, אבל בשל ישראל – לא יצא שהרי אין לה ביטול וחייב לאבדה מן העולם. ולרבנו תם מדובר דוקא לאחר שביטלו הנכרי, אבל קודם לכן – לא יצא (עפ"י תוס' חולין פט).

'כתותי מיכתת שיעוריה'. אם אומרים סברה זו רק במקום שצריך שיעור, או אף במקום שאין צורך בשיעור אך שצריך שיהא הדבר שלם – ע' במובא בחולין פט.

'אמר רבא: המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה. המודר הנאה משופר מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה.' משמיענו שאף לכתחילה מותר, שלא כשופר של עבודה זרה שאסור לכתחילה אף על פי שמצוות לאו ליהנות ניתנו, מפני שמאוס לקיים בו מצוה (עתוס' חולין פט; חדושים ובאורים).

(ע"ב) 'אמר לו רבי אליעזר: הרי הוא עובר על כל תגרע. אמר לו רבי יהושע: הרי הוא עובר על כל תוסף. אמר לו רבי אליעזר: לא נאמר כל תוסף אלא כשהוא בעצמו...' מדברי הרמב"ן (במלחמות ה') נראה שלדעת ר' יהושע, קיים איסור כל תוסף אף על פי שאינו מכויין בהוספתו לשם מצוה. ואעפ"י שאמרו שלדעת הסובר 'מצוות צריכות כוונה' – אין איסור כל תוסף כל שאינו מכויין לשם מצוה [שהרי גם אילו היה עושה כן בהכשר – אין זו מצוה כשרה כי החסיר הכוונה] – שונה הדבר לענין קדשים מפני שאינם צריכים כוונת מצוה [שאינן פסול אלא 'מתעסק' בקדשים וצריך שיכוין לשם שחיטה, אך לא דוקא לשם כוונת מצות שחיטת קדשים], ולכן גם אם נותן התוספת כדי לצאת מן הספק ולא לשם מצוה – עובר על כל תוסף.

ואילו ר' אליעזר סבר שגם בקדשים, כל שאינו מכויין לשם מצוה – אין כל תוסף. וכיון שכן, אם לא יתן הדם שיכול לתת – הרי הוא מגרע ממצותו ועובר על כל תגרע [ולר' יהושע – להפך; כיון שאסור לו לתת ארבע אין זה כל תגרע אם נותן אחד בלבד, וזהו שאמר: **'לא נאמר כל תגרע אלא כשהוא לבדו'** – כן נראה לפרש. ובוה מתישב מה שהעירו המפרשים, היות ואין כל תוסף ואין כל תגרע, מדוע שלא יתן ארבע ויקיים המצוה – ע' בשפת-אמת זבחים פ; ובהדושים-ובאורים עירובין ק].

ובשם הגר"ח (בכתבים שעל הש"ס) מבואר שגם בקדשים שאינם צריכים כוונה, כל שאינו מכויין – לא עבר למ"ד מצוות צריכות כוונה. ור' יהושע סובר שמצוות אינן צריכות כוונה, ולכן סובר שעובר בכל תוסף. וכן הוכיחו מלשון הראב"ד (בהשגותיו על המאור שלהי פסחים), שגם בקדשים תלוי הדבר במחלוקת הכללית אם מצוות צריכות כוונה אם לאו (וע' גם בתוס' במנחות מ: ד"ה ממאי), שכתבו לשמוע מכאן שלרבי יהושע מצוות אין צריכות כוונה).

ופרש הגר"ח טעם הדבר, שאע"פ שקדשים אינם צריכים כוונת מצוה כאמור, זהו משום שהמצוה מתקיימת מאליה בעצם העובדה שהקרבת כשר, ואולם זה דוקא כאשר המצוה מתקיימת אליבא דאמת, אבל כשאנו דנים כלפי איסור כל תוסף שאין כאן קיום מצוה באמת, שוב אין זה כלל מעשה מצוה שהרי לא כיוון לשם מצוה. והרי זה דומה למצוות הצריכות כוונה (למ"ד), שאם הוסיף ללא כוונה – לא עבר על כל תוסף.

– לכאורה נראה שזה שאמרו **'לא נאמר כל תוסף / כל תגרע אלא כשהוא לעצמו'**, הכוונה היא שאין ענינם של לאוין אלו אלא במכויין להוסיף משום שראוי לפי דעתו להוסיף או לגרוע, והוא כמולול במצוות, כסבור שיש מקום להוסיף בהן או לגרוע. אבל כשגרוע משום סיבה אחרת, כגון מפני התערובת, ואף מפני הטירדה וכיו"ב – לא עבר על כל תגרע. וכן כשמוסיף מפני סיבות אחרות ולא מפני שראוי להוסיף לפי דעתו. ובוה מיושב מה שהעירו האחרונים (ע' טורי אבן), מדוע כל המבטל מצות עשה אינו בכלל כל תגרע.

ומה שכתב הרמב"ן (בסדר ואתחנן) שכל מצוה מחודשת הרי היא בכלל כל תוסף [ובאר שאין בכלל זה מה שתקנו חכמים משום גדר. ובלבד שיודע שהוא משום הגדר הזה ואינן מפי הקב"ה בתורה] – היינו משום שנראה כמכוין להוסיף (עפ"י חדושים ובאורים וזבחים יג, יט. [וכן מבואר בתוס' זבחים פא. ד"ה מאי] שא"צ קרא להתיר להוסיף או לגרוע באופן זה שנותן התוספת לשם מים ועושה כן כדי לתקן קרבנו, או מגרע בשוא"ת משום הספק – הלכך אין זה בכלל האיסור).

ע"ע שהביא לשמוע מסוגיתנו שמחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע היא אם עדיף איסורא רבה בשב ואל תעשה מאיסורא זוטא בקום ועשה. [ומתאים הדבר עם מה שמצינו שר' אליעזר שחרר עבדו לצורך מצוה רבה. וי"ל]. וצ"ע להשוות דבר זה עם מה שאמרו (זבחים לב:): שעשה שיש בו כרת דוחה עשה שאין בו כרת, ומותר למצורע בע"ק להכנס לשער ניקנור כדי לעשות הפסח. ואעפ"י שאין קיום המצוה באה באותו זמן של האיסור, וכמו שכתבו התוס' בפסחים (נט. ד"ה אתי). עוד בבאר מחלוקתם ע' בחדושי הנצי"ב עירובין ק; אבני נזר או"ח שלד, ז; קובץ שעורים פסחים מה; שפת אמת יומא נו.

בענין מצוות צריכות כוונה – נחלקו הפוסקים להלכה (ע' או"ח ס). יש לעיין האם מועילה מחשבה על עצם המצוה, כגון שחושב שמתפלל עתה לפני המלך, או כגון שמתוודה ומקיים מצות תשובה, אלא שאינו מודע לכך שמקיים בזה מצוות. ומלשונות הפוסקים בכ"מ משמע שצריך לכוין לצאת ידי חובתו דוקא. וזה על פי לשון הגמ' כאן 'כיון לבו לצאת'. וכן כתב רש"י (ד"ה שכפארהו), וכן משמע לכאורה בתוס' סוכה מב רע"א, וכן כתב הרשב"א בשו"ת (ח"א שדמ) ועוד, אך אין זה הכרח, ויש מקום לומר שיוצא אף בכוונה הנ"ל.

ויש לסייע זאת ממה שכתבו הפוסקים עפ"י סוגיתנו שבמצוה שיש בה הנאת הגוף, יוצא בה אף ללא כוונה, כגון כפארהו לאכול מצוה. ולכאורה סברת 'שכן נהנה' מצאנוה לענין שלא ייחשב כמתעסק, וחדשו אחרונים שבכגון זה שנהנה הואיל והוא מעשה חשוב אין צורך אף בכוונה מצוה' ונידון כאילו עשה מתוך מודעות המצוה, אבל אם הכוונה הנצרכת היא רצון לצאת ידי חובה, הלא זו כוונה נוספת מעבר לכוונת המעשה, וא"כ מה לי אם יש הנאה במעשה אם לאו.

וכן משמע ממה שכתבו (ע' פמ"ג ועוד) שבמצוה שבדיבור לכל הדעות צריך כוונה. וטעם הדבר נראה, כי דיבור ללא כוונה אינו חשוב כלל. וזה דוקא אם מהות הכוונה היא לעצם המעשה או הדיבור, אבל אם צריך כוונה שיוצא ידי חובתו, מנין לומר שהדיבור חסר יותר כוונה זו מהמעשה.

וע' חזו"א (או"ח סוף כט), בחשב שעושה מצות ה' אך בדעתו שאינו יוצא בה ידי חובתו – ודאי יצא. [ובחדושים ובאורים כתב להסתפק באשה שאכלה מצה כסבורה שהיא כשאר מצוות עשה שהומן גרמן, ושוב נודע לה שהיא חייבת במצוה, האם יצאה ידי חובתה. וזה קרוב לנידון הנ"ל, כוונה לקיום מצוה אך לא לחיוב. וכן יל"ע באגשים הרחוקים שתופשים המצוות כדבר טוב ויפה אך לא כחיוב]. ומכל מקום אין לשמוע מזה לנידון האמור.

[ולולא דברי הגאון חזו"א היה מקום לומר, כאשר בדעתו לקיים מצוה אך לא לצאת בה ידי חובתו, כגון שרוצה לעשותה אח"כ מן המובחר ואעפ"כ מתכוין עתה לשם המצוה – בכגון דא נחשב כעוסק במצוה אך לא יצא ידי חובתו, שקיום המצוה וחיוב הגברא אינם תלויים בהכרח זב"ז. ובוה היה מקום לפרש שיטת התוס' בפסחים (קטו. ד"ה מתקיף), שיעקר קיומו לבסוף הגם שמברך בתחילה, והשוו לתקיעות דמיושב ומעומד. וכבר תמה החזו"א (באו"ח קכד) הרי כאן שונה שלא קיים המצוה כלל בתחילה. וי"ל שלעולם מקיים מצוה אלא כיון שרוצה לאכול מרור אח"כ כסדרו, הרי זה כמכוין שלא לצאת בזה ידי חובתו ולכך עיקר חובתו מקיים אח"כ ואפילו הכי מברך עתה. והחזו"א לשיטתו הנ"ל הולך, שאין להפריד בין עשית מצוה לקיום חובת האדם. וכן יש לפרש שיטת רש"י ורשב"ם (שם קיט: גבי מצה – ע"ש בלשונם. וקרוב לזה ראתי להגרש"ז ברודא זצ"ל (בהסכמה לספר 'הסדר הערוך') שפרש דברי רש"י ורשב"ם, שאעפ"י שלא יצא ידי חובתו נחשב למעשה מצוה, אך הוא כתב כן רק למ"ד מצוות א"צ כוונה, אך הלא התוס' שם כתבו שרב הסדא סובר מצוות צריכות כוונה). וכן יש לסייע לסברא זו מדברי הפני-יהושע סוכה מב. ע"ש.

ומצינו דוגמת סברא זו בדברי האחרונים (ע' במובא בפסחים קז:): שאעפ"י שלצאת ידי חובתו די בכזית, קיום מצוה ישנו גם

בשאר האכילות – הרי שניתן להפריד בין מעשה מצוה לקיום חובת האדם ויציאתו ידי חובה. בה. וא"כ יש לומר שגם האדם ככוונתו יכול להפריד בין הדברים שייחשב מעשהו למצוה אך לא יצא בה ידי חובה, ועכ"פ במצוות שמצינו בהן קיום בלא חיוב. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים קטו.

ואולי יש לפרש בזה דברי כמה אחרונים שהראו שיש מצוות המתקיימות מאליהן, ויוצאים בהם ידי חובה אף ללא כוונה (ע' בחדושי הגר"ח על הש"ס לענין עבודות קדשים. וכיו"ב בשו"ת עונג יום טוב ועוד) – אולי כוונתם כשמתכוין להפצא דמצוה אלא שאין כוונתו לקיים את חובתו.

בענין כוונה הפכית לענין קיום מצוה ולענין 'בל תוסיף' – ע' במובא בעירובין צה. מצוות שאין שייכת בהן אפשרות של מעשה רשות – ע' בברכות יד.

ככתבם וכלשונם'

'ועוד אמר ר' יהושע: כשלא נתת עברת על בת לגרע ולא עשית מעשה בידך כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך' –

'פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו' (משלי כא,א) – 'היינו, כי יש לפעמים איזה ענינים לאדם שאינו יודע איך להתנהג ולפנות, היינו שמצד אחד הוצרך להיות 'שב ואל תעשה' ומצד אחד 'קום ועשה' כמו שיתבאר למטה. וזאת יקרא **פלגי מים** היינו שדברי תורה מפליגים לשני הצדדים – אז העצה למסור את עצמו להש"י והוא יאיר לו איך לעשות. וזהו **לב מלך** – היינו שימלוך אדם על לבו וימסרו לה'.

ואם ח"ו לא יאיר לו הש"י – על זה נסמך כאן פסוק **עשה צדקה וחסד נבחר לה' מזבח** – ולא כתוב 'לעשות צדקה' רק **עשה** לשון הוה, והוא לא שתעשה במעשה רק השב-ואל-תעשה הוא **צדקה ומשפט** מאחר שאין ידוע איך לעשות. וזה **נבחר לה' מזבח** – כי 'זבח' הוא קום ועשה. וכמו שמצינו בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע במסכת זבחים, כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך... (מי השלוח ח"א משלי כא).

ליל וערב-שבת-קדש וארא, כ"ז טבת שנת וברכותי"ה; חלם לי ששאלוני אם אחד בספק בדבר שיש בו צד חומר לכל צד – כיצד ניזיל להחמיר. כגון למאן דאמר (מכות יא:) מצוה לגואל הדם להרוג רוצח [חוץ לעיר מקלטו] וכשיש ספק [אם הוא חוץ לעיר מקלטו], אם מצוה להרוג או לא, ואז איכא איסור שפיכות דמים – איך נעשה, דספק מצוה דאורייתא להחמיר, וכדומה לזה. והשבתי דבספק הנ"ל אין צריך לפני דספק נפשות להקל ואיסור שפיכות דמים חמור טובי ומצות גואל הדם מצוה בעלמא, ואין לשאול אלא בשני דברים דומים כשלכל צד יש רק מצוה או שלכל צד יש איסור באיסורין שוין שאין אחד חמור מחבירו.

ובכי האי גוונא לדעתי תליא בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע (זבחים פ. וע' בעירובין ק.). וקיימא לן כר' יהושע דאמר כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך. והכא נמי יש להיות 'שב ואל תעשה' ולא לעשות מעשה ב'קום ועשה' (והגם דהם דברים פשוטים, יען אינם דברים בטילים ואני זכור מהם בהקיצו – רשמתים) (קונטרס 'דברי חלומות' להר"צ הכהן מלובלין כו. נדפס בסוף 'רסיסי לילה').

אף תוקעים בו לכתחילה (עפ"י בית יוסף תקפו, טו; מגן אברהם ומשנ"ב. וע' חרושים ובאורים). ודוקא כשהעצם הפנימית נשארה בו מתחילה, אבל אם הוציאה וקדח והכניסה – פסול משום 'שופר' אחד. וכן אם תקע בעצם לבד פסול, שאין זה 'שופר' (מובא במשנ"ב שם).

יא. היה קולו דק או עבה או צרור / צרוד (= יבש) – כשר, שכל הקולות כשרים בשופר.

דפים כז – כח

מ. מה דין התוקע באופנים דלהלן?

א. התוקע לתוך הבור וכד'.

ב. מקצת תקיעה בבור ומקצתה על שפת הבור.

ג. השומע רק תחילת התקיעה או רק את סופה.

א. התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס (= חבית גדולה) – אם קול שופר שמע יצא, ואם קול הברה שמע לא יצא, [ואעפ"י שבתחילת התקיעה לא נתערבב הקול עדיין, הלא צריך לשמוע את כולה].

ודוקא העומדים על שפת הבור לא יצאו, אבל העומדים בבור יצאו (רב הונא, ותניא נמי הכי).

א. יש מחמירים בתוקע בתוך חבית, שגם כשעומד בפנים יתכן שישמע קול הברה. ויש לחוש

לכך ולחזור ולתקוע בלא ברכה אא"כ ברור לו ששמע קול שופר (מובא במשנ"ב תקפו סק"ח).

ב. יש אומרים שאפילו התוקע בתוך בית הבנוי מעל האדמה, העומדים מבחוץ במרחק מה עלולים

לשמע קול הברה. ויש מי שמחמיר לעומדים מבחוץ אפילו בקירוב מקום. ויש לחוש לדעה

זו שלא בשעת הדחק ולשמוע שוב [בלא ברכה, אם לא שברור לו שקול הברה שמע – שתוקע

שוב בברכה] (מובא במשנ"ב תקפו סק"ז).

ג. יש ללמוד מסתימת הפוסקים שהתוקע בין ההרים או ביער שנשמע קול הד מתלווה לקול השופר

– אין זה עירבוב הקול אלא הקול נכפל אחר שנגמר הקול הראשון (עפ"י באור הלכה תקפו, ב).

ב. אמר רבה: שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה על שפת הבור – יצא. ופירשו דבריו בתוקע לעצמו

ועולה תוך כדי התקיעה [ואין חוששים משום שלפעמים מוציא ראשו ועדיין השופר בתוך הבור], אבל

העומדים מבחוץ לא יצאו כאשר תחילת התקיעה או סופה היתה בבור.

הוא הדין לעומדים בתוך הבור – יצאו בשמיעתם. יש אומרים דוקא כשעלו בחד עם התוקע.

ויש אומרים אפילו נשארו בבור יצאו, שדוקא תקיעה שבתוך הבור יכולה להישמע כהברה

לעומדים בחוץ, אבל לא להפך. ולמעשה יש להחמיר בדבר אם אין ברור להם ששמעו קול

שופר (עפ"י משנ"ב תקפו סק"י).

היה עומד מחוץ לבור והכניס השופר פנימה ותקע – הנמצאים בבור יצאו והוא עצמו לא יצא

אלא אם ברור לו שקול שופר שמע (שם, מפמ"ג).

ג. צריך לשמוע התקיעה כולה, מתחילתה ועד סופה. שמע מקצתה – לא יצא ידי חובתו.

הפוסקים נקטו לעיקר שאפילו אם היה שיעור תקיעה בחלק ששמע – לא יצא. ויש אומרים

שיצא, ונידון הגמרא הוא באופן שאין שיעור תקיעה (ע' בששו"ע תקפו, ג).

ויש אומרים שבתרועה יוצא בשמיעת מקצת כל שהיה בה כשיעור, שהרי הקול נשבר ויש שם

תחילה וסוף (כן הביא הריטב"א בשם רמב"ן וכן הביא הרשב"א). אבל בירושלמי השוו תרועה לתקיעה,

וראוי להחמיר (ריטב"א).

קלד

התוקע ומשך בה כשתים – אין בידו אלא אחת, ואין מפסיקים תקיעתו לומר שעלתה לו כתקיעה אחרונה של סדר זה וכראשונה של הסדר הבא.

יש מי שמפרש 'אין בידו אלא אחת' – הראשונה של הסדר, אבל זו שהאריך בה ונתכוין שתעלה לו לשתים, לא עלתה לו כלל וכלל (עפ"י רי"צ גיאות, והריטב"א הרבה להקשות על דעה זו). התוקע לתוך הבור וכד', לא יצא, אעפ"י ששמע תחילת התקיעה טרם נתערבב הקול – כי צריך לשמוע התקיעה עד סופה כאמור. וכן מקצת תקיעה קודם שיעלה עמוד השחר ומקצת תקיעה לאחר שיעלה עמוד השחר – לא יצא.

דף כח

מא. האם יוצאים ידי חובה באופנים דלהלן, לכתחילה או בדיעבד?

א. התוקע בשופר של עולה.

ב. בשופר של שלמים.

ג. שופר של ע"ז.

ד. שופר של עיר הנדחת.

ה. המודר הנאה מחברו / משופר. [המודר הנאה מחברו או ממעין – מה דינו לענין הזאה וטבילה?]

ו. כפאוהו ואכל מצה.

ז. התוקע לשיר.

ח. היה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לביהכ"נ ושמע קול שופר.

ט. נתכוין שומע ולא נתכוין משמיע.

א. אמר רב יהודה: בשופר של עולה (שתלשו מחיים, קודם שזכו בו הכהנים בזריקה. רש"י) לא יתקע, ואם תקע – יצא, מפני שבתקיעתו מעל ויצא השופר לחולין. (ודוקא בשוגג, אבל במזיד אין מעילה ולא יצא. תוס'). ורבא הסיק שיצא בכל אופן (אף כשלא מעל) משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו.

ב. שופר של שלמים, לרב יהודה אף בדיעבד לא יצא (שאין מעילה בשלמים אלא באימורים ולאחר זריקה בלבד). ולרבא יצא כנ"ל.

ג. אמר רב יהודה: שופר של עבודה זרה (ששימש לה ונאסר בהנאה. רש"י) – לא יתקע, ואם תקע – יצא. פרשו התוס' (בחולין פט.) שמדובר בע"ז של גוי שיש לה ביטול, אבל של ישראל שאין לה ביטול – כותתי מכתת שיעוריה. ורבנו תם אמר אפילו בשל גוי לא יצא אלא לאחר ביטול. ורבנו חננאל גרס 'רבא', אבל לרב יהודה לא יצא כמו בשופר של שלמים הנ"ל.

ד. שופר של עיר הנדחת – לא יצא, כיון שעומד לשריפה הרי זה כמו שנכתת שיעורו.

ה. אמר רבא: המודר הנאה מחברו – מותר לו לתקוע לו תקיעה של מצוה. והוא הדין למודר הנאה משופר. א. התוס' צדדו (עפ"י הסוגיא בנדרים טו.) שאם אסר תקיעת השופר על עצמו – אסור לתקוע, ורק כשאסר הנאתו מותר.

קלה

ב. מסתבר שגם אשה המודרת הנאה משופר, מותר לה לשמוע תקיעה של מצוה, הגם שאין המצוה הזו מוטלת עליה כעול, שהרי אינה מחויבת בה – כי קיום מצוה אינו נחשב הנאה (עפ"י חדושים ובאורים).

ו-ז. כפאו ואכל מצוה; אם כפאו שד ואכל, הלא שוטה הוא בשעה זו. כפאוהו פרסיים ואכל [ולא נתכוין לשם מצוה] – יצא, ומכאן למד רבא שמצוות אינן צריכות כוונה. וכן התוקע לשיר, אמר רבא שיצא מפני שמצוות אין צריכות כוונה. [ובמקום אחר נחלקו תנאים בדבר]. וכן נחלקו הפוסקים להלכה. והשו"ע (תקפ"ט, ה; ס, ד) נקט שלא יצא. ואם מתכוין גם להתלמד וגם לצאת ידי המצוה ותקע כדין – יצא (א"ר, הובא במשנ"ב תקפ"ט סקט"ו).

ח. תנן, היה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע קול שופר [או קול מגילה] – אם כוון לבו יצא [שדעתו של השליח-ציבור על כל השומע. וע"ע בסמוך], ואם לאו לא יצא. ולמאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, הכוונה האמורה כאן היינו הידיעה ששומע שופר [שכוונה לצאת אין צריך], אבל סבור קול אחר הוא – אינו כלום. הבא לבית הכנסת כדי לצאת ידי חובה עם הציבור, אעפ"י שבשעה ששמע לא כיוון לבו במפורש – יצא בסתמא (מגן אברהם בשם רדב"ז, ומובא במשנ"ב תקפ"ט סקט"ו).

ט. נתכוין שומע ולא נתכוין משמיע – לא יצא. יש תנאים הסוברים שאין צריך כוונת משמיע אלא לעצמו [למ"ד מצוות צריכות כוונה – שנתכוין לשם מצוה. ולמ"ד א"צ כוונה – שנתכוין לשם תקיעה]. ואילו רבי יוסי סובר שהמשמיע צריך כוונה להוציא השומע. וכן סבר רבי זירא (כ"ט). מדברי התוס' (בד"ה אבל) משמע שגם למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, יתכן וצריך כוונת משמיע להוציא השומע. ולכל הדעות השומע מן המתעסק – לא יצא ידי חובתו (משנה לב:).

דף כח

מב. א. האם מצוות צריכות כוונה אם לאו?

ב. האם צריך כוונה לעבור בבל-תוסיף?

ג. האם מותר לכהן להוסיף ברכה משלו לברך את ישראל?

א. רבא אמר: מצוות אינן צריכות כוונה, ולכך התוקע לשיר – יצא. וכבר נחלקו תנאים בדבר.

כאמור, נחלקו הפוסקים להלכה אם צריכות כוונה אם לאו (וכ"כ הרישב"א בסוכה מב.), ופסק בשלחן-ערוך (או"ח ס, ד) שצריכות כוונה. ומכל מקום יש לחוש לשתי הדעות, הלכך אם קיים המצוה ללא כוונה, חוזר ומקיימה אך ללא ברכה, שמא כבר יצא ידי חובתו (עפ"י מגן אברהם). יש מי שסובר שבמצוות דרבנן, לדעת הכל אין צריכות כוונה. ויש חולקים (ע' במובא במשנ"ב ס. וע"ע במשנ"ב ובאה"ל תעה לענין מרור). יש אומרים שבמצוות שיש בהן הנאת הגוף, כגון אכילת מצוה – אין צריך כוונה לצאת.

וכל זה בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי ראוי לכוין בכל המצוות.

כתב החיי-אדם: אם קורא את שמע בסדר התפילה, וכל כיוצא בזה כגון שאכל מצה בליל פסח בהסבה, וכן בתקיעת שופר ונטילת לולב, כיון שמוכח מעצם הענין שכוונתו לשם מצוה, גם אם לא כיוון בפירוש לצאת ידי חובת המצוה – יצא.
המתעסק ועלה בידו מצוה, כגון שנופח בשופר ועלתה לו תקיעה – לא יצא (להלן לג: ורש"י).
המכוין בפירוש שלא לצאת – כתבו כמה ראשונים שודאי לא יצא ידי חובתו.
עוד בדיני כוונה בקריאת שמע – בברכות יג.

ב. למסקנא אמר רבא: בזמן המצוה עוברים בבל תוסיף אף בלא כוונה, אבל שלא בזמן המצוה כגון הישן בסוכה בשמיני עצרת – אינו עובר אלא אם מתכוין לשם מצוה.
מצוה שקיימה פעם אחת ונפטר, כל שאילו יודמן לו שוב לעשותה חוזר ועושה אותה – נחשב זה זמנו ועובר בבל תוסיף אף ללא כוונה. כן עולה מסוגיית הגמרא.
להלכה, נקט המגן-אברהם (תרנא ס"ק כז. וע' גם במנחת חינוך תנד, ו; באור הלכה לד, ב ד"ה בעלמא) שלדעת הרא"ש והטור וסיעתם שמצוות צריכות כוונה, אין עובר בבל-תוסיף בסתמא. ואולם הבית-יוסף (תרנא) נקט שעובר גם אם אינו מכוין בפירוש לשם מצוה.

ג. כהן שעולה לדוכן, לא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי, כגון ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם... – משום 'בל תוסיף'. ואין חילוק אם עדיין לא סיים ברכתו אם סיים. כתבו התוס' שאין איסור כשחוזר ומברך ברכת כהנים כמה פעמים לציבור אחד, שאין בעשיית מצוה פעמים משום 'בל תוסיף'.
וכל שכן שאם נודמן לציבור אחר שחוזר ומברך. ואולם משמע בסוגיא שכיון שעלה לדוכן פעם אחת ביום, שוב אינו עובר בעשה ד'אמור להם' אם אינו מברך שוב.

דף כט

מג. א. אלו הם החייבים בתקיעת שופר ואלו פטורים?

ב. האם טומטום, אנדרוגינוס, וחצי-עבד-חצי-בן-חורין מוציאים את עצמם ואת אחרים בתקיעת שופר?
ג. האם יכול אדם להוציא אחרים בברכה שמברך בזמן שהוא עצמו אינו יוצא בה?

א. הכל חייבים בתקיעת שופר, כהנים לויים [אעפ"י שאינם בכל מצוות היובל, ויובל הוקש לראש השנה] וישראלים, גרים ועבדים משוחררים וטומטום ואנדרוגינוס ומי שחציו עבד חציו בן חורין.
[נשים ועבדים שאינם משוחררים פטורים, כשאר מצוות עשה שהזמן גרמן. דין תקיעת אשה בראש השנה – נתבאר בחולין פה].
חרש שוטה וקטן אינם מחויבים, כבשאר כל המצוות.

ב. זה הכלל: כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם, הלכך חרש שוטה וקטן אין מוציאים את הרבים. וכן טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו – שמא התוקע נקבה ואינו מחויב והשומע זכר ומחויב. אנדרוגינוס מוציא את מינו (שהרי הוא כמותו לענין חיוב) אבל לא את שאינו מינו, שמא דינו כנקבה ופטור.

מי שחציו עבד חציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו. אמר רב הונא: ולעצמו מוציא. ורב נתמן אמר: אף לעצמו אינו מוציא, שאין יכול צד עבדות שבו להוציא צד חירות. ותניא נמי הכי.